

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

FILMOVÁ A TELEVIZNÍ FAKULTA

Katedra dokumentární tvorby

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

UKAZOVAT A POSMÁVAT SE

ANEŽKA FIŠÁRKOVÁ

Vedoucí práce: Prof. Lubor Dohnal

Oponent práce: MgA. Lukáš Kokeš

Datum obhajoby: 12.9.2022

Přidělovaný akademický titul: BcA.

Praha, 2022

ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE

FILM AND TV SCHOOL

Department of documentary film

BACHELORS THESIS

TO SHOW AND TO LAUGH WITH

ANEŽKA FIŠÁRKOVÁ

Supervisor: Prof. Lubor Dohnal

Opponent: MgA. Lukáš Kokeš

Defence date: 12.9.2022

Degree Granted: BcA.

Prague, 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

UKAZOVAT A POSMÁVAT SE

vypracovala samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha, dne

Podpis

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

Evidenční list

Uživatel stvrzuje svým podpisem, že tuto práci použil pouze ke studijním účelům a prohlašuje, že jí vždy řádně uvede mezi použitými prameny.

[illegible]

Abstrakt v ČJ

Tématem práce jsou postavy ve filmech Eliáše Havetty, které jsou velmi detailně propracované. Eliáš Havetta bedlivě zkoumal svět kolem sebe a vycházel ze svých nejintimnějších životních zkušeností, do kterých promítal svůj humor a popisoval tak krásy a ošklivosti celého světa. Společně se scénáristou dokázali na případu jedné epizodní role, ukázat celý jeden lidský archetyp.

V této práci budu dílo a výchozí myšlenky Eliáše Havetty přirovnávat k dílům jiných autorů a to hlavně Marca Chagalla, který podle mne vychází podobně jako Havetta ze své nejintimnější zkušenosti, s tou stejně poctivě a důvěrně pracuje a právě skrze ní ukazuje krásy i ošklivosti světa.

V práci Eli Havetty je pro mne důležitý prvek zázraku. Člověk žije i přes to, že se většinu času trápí, právě pro to, že se těší z momentů každodenního zázraku - zamilování se, políbení nejbližšího nebo třeba krásné písně náhodného žebráka. Právě díky tomuto prvku jeho filmy nevydírají, nepůsobí pateticky, ale ani neuklidňují, že není třeba nic dělat.

Jako vedoucího své bakalářské práce jsem si vybrala pana Lubora Dohnala, protože byl nejbližším spolupracovníkem Eliáše Havetty a pomáhal mu právě jeho nejintimnější zkušenosti převést do filmové řeči.

Abstrakt v AJ

The theme of the thesis are characters in the films of Eliáš Havetta, which are well thought-out. Eliáš Havetta attentively perceived his environment and used his most intimate life experiences through which he utilised a certain sense of humour and described the beauties and sorrows of life. With the help of a screenwriter he showcased a specific human archetype even on a minor episodic role.

In this thesis, I will compare and dissect the works and essential intentions of Eliáš Havetta to other authors, especially Marc Chagall, which I deem similar to Havetta's sentiments, because of their use of intimate experiences. His depictions of beauty and sorrow are as honest and thought-out as Havetta's. I consider the element of miracles very important in the works of Eli Havetta. A man keeps living despite feeling down most of the time, exactly thanks to miracles of everyday life - falling in love, a loved one's kisses, or perhaps a random poor man's joyful songs. This is why his films do not manipulate, do not come across as pathetic, but do not call out for resignation either.

As the tutor of the thesis I chose mr. Lubor Dohnal, because of his connection to Eli Havetta through their collaboration on translating Havetta's ideas into film language.

Klíčová slova

Eliáš Havetta, filmová řeč, Zázrak, Marc Chagall, postava, autentičnost, scénář

Key words

Eliáš Havetta, film language, Miracle, Marc Chagall, character, authenticity, script

Obsah:

1. Úvod	2
2. Elo jako posmávač	4
2.1. Jak vzniká posmávač	4
2.2. Proč svět potřebuje posmávače	5
2.3. Posmávání Ela Havetty	8
3. Boj člověka proti nespravedlnosti a absurditě	10
3.1. Co je to nespravedlnost a absurdita	10
3.1.1. Nespravedlnost	10
3.1.2. Absurdita	11
3.2. Jak proti nim bojovat	12
3.2.1. Radost	12
3.2.2. Lidovost	14
4. Zázračné momenty v pochmurném světě	18
4.1. Typy zázračných momentů	18
4.1.1. Zázrak	18
4.1.2. Blbina	19
4.2. Jak ukázat zázračné momenty?	20
4.2.1. Symbol	20
4.2.2. Hyperbola	21
5. Závěr	23
6. Citované filmy a pořady	24
7. Literatura a zdroje	25

1. Úvod

Tak jako si člověk poposedne, je-li mu nepříjemná dosavadní poloha a uvědomí si to, tak se člověk životem (po)posmává. Posmání značí chvíli uvědomění si sama sebe či okolností kolem mě. V této práci se budu věnovat momentu smíchu, úsměvu, posměchu, výsměchu, vtipu i důvtipu. Momentům, na kterých je postavena tvorba Eliáše Havetty, pokusím se také vysvětlit, proč jsou to podle mě momenty tak podstatné. Tato práce je svým způsobem poděkováním Elo Havettovi a ostatním posmávačům, že si těchto momentů všímali, jelikož to vyžadovalo velký nadhled. A nadhled nad světem, jehož jsme součástí, může být až nesnesitelně bolestivý, obzvlášť protože útrpnost bytí stejně nezmění. Náhled tedy vyžaduje odvahu. Tato práce je o umělci, který chodil po světě, ukazoval a poukazoval na sebe a na skutečnosti kolem, smál se jim, usmíval se nad nimi, ušklíbal se, či se jim někdy až vysmíval a velmi často nad nimi nejspíše i usedavě plakal. A když máme to štěstí, že dokonce i alespoň z části Elovi Havettovi porozumíme, můžeme tyto momenty posmání prožít s ním. A pokud to štěstí nemáme, tak se můžeme zasmát, pousmát, podívat se alespoň nad svou jednoduchostí či umělcovou pošetilostí. Zkrátka vždy je jak se lidově říká možnost poposednout si ze svého "vedení", protože vždy je něco čemu se posmát a posmávačům jako je Elo Havetta můžeme být vděční, za to, že nám k tomu dávají bezpečný prostor.

To že pro tuto práci byla vybrána jakákoliv metoda, by bylo při nejmenším nepravdivé tvrzení, ne-li přímo lež. Vznikla na základě deníkových zápisů o tvorbě Ela Havetty a rozhovorů s Elovým nejbližším tvůrčím partnerem a scénáristou Luborem Dohnalem o podstatě jejich tvorby. O místě ze kterého vycházela, o důvodu, proč je potřeba ji dělat, o těch kteří ji milovali a proč a o těch co ji pronásledovali a snažili se zničit. Vznikla na základě deníkových zápisů a povídání o tvorbě, která byla ve své legračnosti tak složitá, že ji člověk nemůže rozumět bez téměř až násilného zvědomování. A když se mu do toho nechce, tak to vůbec nevádí, protože se alespoň velmi dobře pobaví a podívá na barevnou hudební přehlídku lidské bláznivosti, kdyby mu snad nestačilo dívat se na ní každý den v tramvajích, obchodech dokonce i v té nejšedivější práci všech šedivých prací. Tato práce je kromě první části, kde se pokusím definovat mnou vymyšlené slovo posmávač rozdělena na dvě naprosto neoddělitelné a podstatné části lidského života a tedy i filmů Ela

Havetty. Jednou z těchto linek a tedy druhou částí bude Boj člověka proti nespravedlnosti a absurditě. Ve třetí části se dostaneme k Zázračným momentům v pochmurném světě. Tyto dvě části nebo chcete-li dějové linky se sice v životě i filmu prolínají velice pevně, ale navzájem se spíše neovlivňují. Zázrak je sice silný, avšak absurditu a nespravedlnost nejspíše neumltčí ani nezabije, dodá ale naději. Copak příchod Ježíše (ať už věřím nebo ne, že byl opravdu synem božím) přinesl do života na této planetě méně válek a více míru? Ne. Ale přesto přinesl zázrak (ať už byl synem božím či nebyl), který nás alespoň udržuje naživu a to lásku k bližnímu svému. Absurditu a nespravedlnost možná nezastavil, ale dal nám alespoň sílu držet ji na uzdě a nenechat se jí pohltit.

2. Elo jako posmávač

2.1. Jak vzniká posmávač

Na tuto otázku těžko odpovědět. Posmávač je jakási podstata, se kterou se člověk narodí. A každý posmávač je trochu jiný a tedy musel vzniknout nějak jinak. Je to jádro. A je to nejspíš dobré jádro, posmávači nám to v historii již dokázali. Třeba když díky Freddiemu Mercuryemu dokážeme alespoň o něco více rozumět tomu, že rozdíl mezi "mužskými vlastnostmi" a "ženskými vlastnostmi" je poměrně směšný, možná dokonce žádný, a že tato samotná pojmenování jsou nejen zavádějící, ale hlavně nefunkční a navíc omezující. Nebo když nám Marc Chagall ukázal, že židé nejsou bohatí velkonosí zlouni, tak jak se je snaží ti opravdoví zlouni pojmenovávat, ale že jsou dobří i špatní, chudí i bohatí. A že podstata židovství se liší od podstaty křesťanství ve vnímání života a utrpení i smrti a vysvobození, což je však pro systém naprosto nepodstatné, a tak to jistě není tím důvodem, proč opravdoví zlouni milují ostrakizovat židy, pravým důvodem spíše bude, že to bylo to nejjednodušší, na co přišli, později pochopili, že stejně jednoduše to jde i s černochoy, Armény. Války a korona k tomu přidala i Asiaty a kdyby tuto práci psal někdo vycházející z jiných každodenních reálií, nejspíš by mohl přidat i třeba Němce. Marc Chagall nám ukázal, že se možná jinak smířujeme s životem a smrtí, ale jinak jsme stejní. Všichni máme stejně rádi, když nás pohladí maminka, všem nám dělá radost plápolající oheň svíčky, či v kamnech, všichni (ne)vědomky čekáme na jaro. Nebo když Elo Havetta a jeho blízcí točili filmy s komedianty a tuláky a ukazovali, že jsou podstatnou součástí společnosti, protože bez nich by nám ani nikdo nezahrál na jarmarku a jarmark by tak nebyl ani z daleka tak krásný. A třeba se to zdá jako nejsměšnější a nejbanálnější ze všech příkladů, které byly uvedeny, ale není to tak. Elo Havetta nám totiž díky tomu říká, že důvěra nemusí být nutně špatná, jen nemá být řízena společenským statutem "důvěryhodného". Prokazuje nám tím službu, protože si uvědomuje, že nejčastější záměnou slov u dětí je zlý a ošklivý a ví, že u dětí je to v pořádku, protože děti jsou citlivé na jinou ošklivost, než my školním systémem opracovaní. Problém je však, že často tato záměna zůstane nadále i nám. Posmávači hovoří o bohu a konečnosti a nekonečnosti lidské dobroty, ukazují nám (možná plni naivity

sobě vlastní), že v jádru máme všichni alespoň malinké světýlko a nesmíme nikoho nechat, aby nám ho nechal vyhasnout.

Jak pracuje posmávač se dá popsat jedinečně následující modelovou situací. Představte si sebe, když jste do morku kosti vytočení, když třeba odcházíte po 5 hodinovém absurdním sezení na policii, které bylo zbytečné jak pro vás, tak pro policistu, nic se nevyřešilo a váš život byl alespoň těchto 5 hodin velice zbytečný. Jste až rudý vzteky a každý člověk, kterého vidíte na své cestě v tramvaji vám přijde odporný, protože si myslíte, že je to stejně zbytečný idiot, jako jste museli v uplynulých hodinách být vy. Poté si ale pustíte nějakou přenádhernou hudbu, ne nutně veselou, prostě přenádhernou. A pochopíte, že to tak není, že nikdo není zbytečný, jen se vás o tom chvíli systém snažil přesvědčit, protože byste pro něj následně byli trochu výkonnější a pohodlnější.

2.2. Proč svět potřebuje posmávače

Když tedy nemohu odpovědět na otázku jak vzniká posmávač, utěším se alespoň odpovědí na otázku jak funguje posmávač ve společnosti a proč je pro ni důležitý. Posmávač funguje na principu, který již jakýkoliv druh a typ umění uznal za velice důležitý. Na principu prvku zcizení. Posmávač je někdo trochu divný. Někdo kdo upozorňuje na věci, které třeba zbytek společnosti trápí pouze nevědomky a právě proto tolik. Ve chvíli kdy do nějaké společnosti přidáte prvek, který jakoby tam nepatřil, ale nijak proti ní nevystupuje. Prvek, který s veškerou shovívavostí nedobrovolně kritizuje celé své okolí, protože ukazuje, že to jde dělat prostě jinak. A to, přiznejme si, děsí nás, a o to víc systém, ve kterém žijeme. Takovým prvkem je Francúz, postava ve filmu Eliáše Havetty Slávnost v Botanické zahradě. "Světák", který přijede do úplně klasické vesnice - plné křivd, zrady, nenávisti, legrace, piva a tlačenek a pobídne své nové spoluobčany k tomu, že je možné udělat zázrak pouhou vírou. Tato zdánlivě odvážná myšlenka pobídne celou vesnici k nevědomky vytoužené změně a vytvoří spoustu konfliktů. Kdyby je ale nepobídnul Francúz, pobídnul by je třeba Angličan. Podstatné je, že funguje jako podivný prvek, který tím pádem nás nenechá normalizovat absurditu kolem nás a kouká se na ní s nadhledem. Tak funguje i Elo Havetta, Marc Chagall, Freddie Mercury, William Saroyan a ostatní důležití posmávači. Nemyslete si však, že

výše zmíněné považuji za nejdůležitější prvky našeho světa. Považuji je za velice důležité prvky, stejně jako všechny ostatní prvky. Antigona, aby byla Antigona, potřebuje Kreona. Kreon, aby byl Kreonem, potřebuje sbor a sbor, aby mohl býti dál sborem potřebuje Antigonu. To je přece již dávno známá věc.

Proč je tedy posmávačská podstata tak důležitá? Posmávač je někdo, kdo chodí po světě a ukazuje. Poukazuje na drobnosti a maličkosti, podivnosti a absurdnosti, bolesti i radosti které jsou ale pouze známkou existence něčeho většího a nepředstavitelného. Něčeho sice většího a nepředstavitelného, co ale ve svém konečném důsledku funguje úplně stejně jako malé, lidské, každodenní detaily. Ostatně posmávačům dali zapravdu i astronomové, kteří zachytili signál z daleké galaxie, připomínající tlukot lidského srdce. Posmávač tím nabízí společnosti pomocnou ruku na její pomalé, ale definitivní uzdravení. Zdravá společnost posmávače ignoruje, ale nevědomky se jimi nechává ovlivnit a tehdy je posmávač šťastný. Společnost nezdravá až hloupá posmávače využije pro svou ideologii, v případě posmávačova nesouhlasu ho zabije či umlčí, v případě souhlasu (ať už nevědomého, to se totiž stává i těm nejlepším) ho umučí mentálně. Utrápí ho a odkopne.

Posmávač nechce nikoho poučovat ani vyučovat, pouze poukazuje. Posmávač nám často ani nedává "návod" na to, jak něco změnit, pouze nám říká "Tohle je zvláštní, opravdu to tak chceš? Opravdu chceš být takový nebo chceš, aby byl takový svět kolem tebe?" A co víc, posmávač na nás netlačí, abychom řekli, "Ne nechci, budu bojovat." Posmávač se na nás nezlobí, když odpovíme: "Víš že mi to ani nevadí?". Posmávač ze své vlastní zkušenosti ví, že nikdo nemá právo stavět se do role morálního mentora a dokonce ty, kteří to dělají často považuje za podezřelé. Posmávač má stejnou roli jako správný dentální hygienik. Ten totiž také říká "Neměli byste pít červené víno, jinak se vám dělají tyto skvrny na zubech a to není hezké." Zároveň také ale ví, že červené víno dále pít budete a pokud ne, tak budete zase pít kafe či jíst čokoládu, nebo třeba hodně citronu. Zároveň vás ale nepovažuje za idiota, kterému by se měly příčiny jeho nehezké skvrny na zubu tajit. Nakonec vám však trpělivě a velice pečlivě skvrnu znovu vyčistí. Proč by také ne? On je přeci vděčný, že pijete červené víno nebo kafe, nebo třeba jíte čokoládu a citron, bez toho by přišel o práci. Stejně tak posmávač je svým způsobem

velmi rád, že existuje absurdita, nespravedlnost i nesmysl na světě, bez toho by přece nemohl existovat on. Jak již bylo zmíněno posmávač potřebuje systém tak jako Antigona potřebuje Kreóna. Teď tedy samozřejmě mluvíme o jakžtakž zdravé společnosti. Pokud byste měli zuby prohnílé, dentální hygienik vám již vyčištěním nepomůže, ale pošle vás na vytrhnutí a následné vytvoření nových zubů. To by se také mělo dělat s prohnílymi společnostmi. A o tom, jak poznat hranici mezi zdravým a nemocným zase někdy jindy. Posmávač také samozřejmě ví, že naděje na definitivní uzdravení není. To proto, že zdravá společnost posmávající ve svém úplném vědomí musí ignorovat, jinak by se zhroutila z vědomí toho, jak je absurdní a nesmyslná. My lidé potřebujeme jistotu a posmávající vědí, že se na nás za to nemohou zlobit. A proč je to důležité? Nevím jak vy, ale já jsem ráda, když mi někdo ukáže, že se dá něco dělat jinak než jsem naučená, protože to občas může být lepší a může to být i horší, ale je přinejmenším zábavné ne-li povznášející vyzkoušet to.

Posmávčovou nejvyšší hodnotou je svoboda, svoboda plná respektu k svobodě druhého a protože posmávč svobodu miluje, tak ji také respektuje. Respektuje její špatné stránky a miluje její dobré stránky. Ví, že se v ní může utopit, ví také, že kvůli ní bude chvílemi trpět a to někdy dokonce i velice dlouhými chvílemi, někdy dokonce chvílemi tak dlouhými jako je celý život. Co je však celý život proti věčnosti, zeptal by se možná posmávč. A tak posmávč svobodu pečlivě opečovává a snaží se ji udržet pro další generace.

Posmávč ze své podstaty miluje všechny lidi se všemi jejich chybami, protože ví, že když je chyba nalezena, dá se opravit. Posmávč nekouká na nikoho z vrchu. Nikoho neodsuzuje a ví, že každý v sobě má dobro i zlo. Pak jsou ale také lidé, kteří jsou již ztraceni i v očích posmávče a tudíž je nemá rád. Není jich mnoho, tak se nutně do jeho tvorby nemusí dostat, někdy tam však jsou. Jsou to lidé, které si můžeme nazvat buď "neomylnými" nebo například "jedovatými". Nejsou to lidé, kteří musí nutně dělat faktické zlo, i když ho v podstatě skoro vždy dělají, není to však jejich hlavní charakteristika. Jejich hlavní charakteristikou je honba za prázdným úspěchem, která produkuje pouze jejich vnitřní prázdnotu a následně podrážděnost a nenávisť vůči všemu hezkému či lidskému. Produkuje jed. "Neomylné" popsal pěkně Elo Havetta ve svém filmu Lalie polné, kde je znázorňuje Druchan, nejbohatší sedlák z vesnice. Člověk, na kterém jsou tedy pro jeho peníze a možnost

dávat práci lidé závislí, člověk, který radost nepocítil již tak dlouho, že ji nikomu nepřeje, ani kdyby to znamenalo, že následně bude pracovat dvojnásobně efektivně. Část takového neomylného je v každém z nás, akorát ji nemůžeme nechat sežrat to ostatní. Nemůžeme jí dát volný průchod k našemu světelnému jádru, jinak vyhasne. Tato součást posmávačské tvorby je podstatná, protože díky ní (a to přes všechnu svou naivitu a dobrosrdečnost) posmávač nerelativizuje zlo. Posmávači je úplně jasné, co je zlo a že je plíživě všudypřítomné. Proto říká Matěj, hlavní postava filmu, "strašný člověk" a proto mu odpovídá jedna z neurčitých postav Havettovi geniální koláž "áno, jedovatý".

2.3. Posmávání Ela Havetty

Eliáš Havetta se narodil 13. června 1938¹ ve Velkých Vozokanech u Nitry v Československu. Na střední školu odešel do Bratislavy na Školu umeleckého priemyslu v Bratislavě. Potkal se zde s Jurajem Jakubiskem a společně studovali fotografii.

Na FAMU nastoupil v roce 1961 a setkal se zde mimo jiné s osudovými kamarády, mimo jiné i s Luborem Dohnalem, se kterým bydlel na koleji a tak strávili následující léta celé dny a noci žvaněním, probíráním, popisováním světa a filmu. Vytvořili si tak vlastní filmovou řeč, která byla plná intimností a která ukazovala velice věrně každodenní realie, za kterými však citlivý divák nalezne podstatu světa. A pokud ji nenalezne, minimálně ho potěší laskavost a podivná přesnost, se kterým je naše společnost popsána.

Mezi jeho studentské filmy patří například 34 dnů absolutního klidu, film o touze po samotě, která přináší úlevnou svobodu. Absolvoval filmem Předpověď: nula. Filmem o křehkosti mládí vydané na pospas cynismu, křivdám a neporozumění.

Jeho jediné dva dlouhometrážní filmy vznikly na Kolibě. Slávnost v Botanickej zahradě (1969) taktéž napsaná ve spolupráci s Luborem Dohnalem je barevným kabaretem, který ilustruje život na vesnici Babindol, do které dorazí cizinec s revoluční myšlenkou, že zázraky existují. Je o lidech, které díky tomuto uvědomění konečně získají svobodu.

¹ https://cs.wikipedia.org/wiki/Elo_Havetta

Laľie Polné (1972) je také obrazem slovenské vesnice, tentokrát ale hovoří o traumatu z války a o nekonečné touze po osvobození.

Kromě těchto neobyčejných, výtvarně nepřekonatelných a velice citlivých filmů plných legrace a smutku se Eliáš Havetta zabýval celkově amatérskou nebo přesněji řekněme tvorbou neoficiální v pořadu Ráďte vstúpiť. Byl také neobyčejně nadaný kreslíř a malíř. Normalizace však Ela Havettu pomalu ale jistě umlčovala a to způsoby zákeřnými tak, že to dokáže pouze něco, co se jmenuje normalizace. To vše pro osvobozenost jeho filmů od všeho oficiálního, pro vedení diváků k lásce ke svobodě a volnosti, pro vedení diváků k lásce a zpochybňování sama sebe i okolního světa.

Zemřel 3. února 1975 v Bratislavě na prasklý žaludeční vřed. Kolem jeho smrti se nesou názory, že zemřel na normalizaci. Zní to pateticky a tak je potřeba se tomu trochu vymezit. Když totiž mluvíme o osobě Ela Havetty, je potřeba patosu si vážit, ale vědět kdy s ním přestat. To abychom se neutopili. Elo Havetta jistě zemřel v důsledku jakéhosi trápení, ale zároveň také třeba strachu z návštěvy lékaře. Říkáme-li, že zemřel Elo Havetta na normalizaci, akorát ji přidáváme sílu a to bychom neměli dopustit. Elo Havetta zemřel možná na trápení ze zákeřnosti režimů, odmítám však přidat sílu normalizátorům, že jim tuto další smrt připíšu. Přece jen nakonec se tu dnes bavíme o Elovi a jejich jména ani nezmíníme. Tak koho nakonec zabila normalizace?

3. Boj člověka proti nespravedlnosti a absurditě

3.1. Co je to nespravedlnost a absurdita

Absurdita je velice složitý pojem, který je bohužel v dnešní době velice nadužíván a zneužíván. Příklad: "Tramvaj má 2 minuty zpoždění, to je tedy absurdní." Ne není. Příčina je přece jasná, že tramvaják možná zaspal a nebo čekal zastávku před na starou babičku než pohodlně a bezpečně nastoupí.

Jde o toto: Absurdita vzniká i zaniká ve stejný moment. Ve chvíli, kdy vyřkneme něco absurdního, teprve to vzniká, ale jakmile je absurdita vyřčena, přestává být absurdní. Je vůbec absurdní, že lidstvo mělo potřebu celý koncept absurdity vymyslet. Značí to buď jeho ohromnou genialitu nebo šílenost.

Absurdita může být vnímána jako nespravedlivá, ale nespravedlnost nemusí být nutně absurdní. Když přijede tramvaj o 2 minuty pozdě, je to vlastně nespravedlivé, pro toho kdo na ní čeká a potřebuje se s ní někam dostat, ale absurdní to stále není. Zkrátka to že neznáme příčiny nějaké nespravedlnosti, to z ní ještě nedělá absurditu.

3.1.1. Nespravedlnost

Život je strašně nespravedlivý a Elo Havetta tak jako každý jiný posmáváč si to uvědomuje. Copak je spravedlivé, že se někdo narodí rodičům, kteří ho třeba ani nechtěli? Nebo se narodí na místo, kde je čím dále tím méně práce? Nebo se nedej bože narodí do války? Ale má svým způsobem smysl se tím trápit? Pokud jste se narodili jako já - dobře, mělo by být vaší povinností se v čase "nevyplácáném" na boj o holý život, trápením druhých se alespoň trochu trápit. Oni na to čas nemají. A ani by to asi nemělo smysl, protože svět je nespravedlivý, a tak to prostě je a jedinou možností je doufat, že po životě přijde něco, co bude přece jen spravedlivější a bude se řídit jinými hodnotami. Podívejme se, na země latinské Ameriky, ve kterých během studené války (a na její naprosto reálné konsekvence) zemřelo tolik lidí. Ať už rukou levicových či pravicových extremistů, či třeba takzvaně neutrálních narkotrafikantů. Všichni byli stejní, obchodníci s nenávisť, bolestí a strachem, kterým nezáleží na ničem jiném než na moci a osobním prospěchu. Ale copak historie už neukázala, že takových lidí je v každé době stejně a záleží pouze na režimu,

jak moc jim to povolí? Proto mimochodem nahání hrůzu ve srovnání s válkami možná legrační kočkování mezi voliči SPOLU a voliči ANO, princip je však stejný. Jenomže toto se děje, protože absurdita se jako pijavice přizívuje na nespravedlnosti osudu. Podstatné sdělení je však to, že i oběti největší nespravedlnosti nikdo nesmí brát její právo na radost. Radost je ve své podstatě cynické přijetí nespravedlnosti. A když již byla zmíněna latinská Amerika, mluvíme o Kolumbii, v jejíž spojitosti nejčastěji zmiňujeme Pabla Escobara. Přitom větším a podstatnějším kolumbijcem byl snad nejslavnější spisovatel Jižní Ameriky - Gabriel García Márquez. Ano je to nespravedlivé narodit se v Medellínu vedle Pabla Escobara, ale je absurdní přidávat mu sílu tím, že když mluvíme o kolumbijcích, tak první zmíníme jeho místo například taktéž v Medellínu narozeného Fernanda Botera. Zpracovat seriálově jeho život by bylo jistě mnohem více směrodatnou výpovědí o Kolumbii než byla celá série Narcos. A i když proti sérii Narcos ani půl slova, byla jistě velice povedená, ukazuje bohužel na naší fascinaci nespravedlností a neštěstím, vůči kterému jsme bezmocní, místo poukazování na absurditu se kterou se přece jen dá ještě něco dělat. Naší tendenci k napomáhání absurditě, aby se na osudové nespravedlnosti přizivila. A tato tendence se nejvíce projevuje tím, že ubíráme těm, kteří jsou na tom hůře než my jejich životní radost.

Posmávač Elo Havetta se tedy neštěstím, které přináší nespravedlnost posmává. Neznamená to, že ho netrápí, ale snaží se s ním alespoň smířit. "Milí věřící, byl jeden mnich a ten si choval slípku, která mu každý den snesla jedno vejce. Jenže jí neměl dát co žrát, a tak mu jednoho dne vejce nesnesla. Mnich hned začal reptat: "Nespravedlivý si ož bože, celý život ti statečně sloužím a ty mi nedopřeješ ani to mizerné vejce. Tehdy se zjevil pán bůh. Poslouchej ty hlupáku a reptoši, slípka má menší mozek než ty a umí se smířit se svým osudem a ty se s ním smířit nemůžeš?" Dozvíme se na samotném konci lalí polných. A je to možná tvrdé tvrzení, ale bohužel je pravdivé.

3.1.2. Absurdita

"Podívejte se na ptáctvo nebeské. Ani neseje ani nežne a přeci má co jíst. Lilie polní se nestarají do čeho se obléct a jak krásné mají šaty. Lidé se boha pustili a ďábla chytili." Se naopak dozvíme hned na začátku od stejné postavy. Protože tak jak musíme přijmout nespravedlnost musíme popírat absurditu. A jakýkoliv systém ve kterém žijeme, je ryze absurdní. A tak jame

Vám někdo řekne "Život je prostě nespravedlivý, holčičko", zvažte jestli mu neodpovědět: "ano ale svět nemusí být absurdní.", někdy by se to přece jen mohlo hodit. Je třeba pochopit, že ignorovat nespravedlnost a nahrazovat ji absurditou do budoucna nedává moc smysl. Pochopte, člověk žijící na ulici se o sebe nakonec nějak postará, při nejhorším spáchá zločin nebo umře, stejně už nemá co ztratit, akorát to bude mrzet toho na kom byl zločin spáchán. A příroda? Můžeme milionkrát ignorovat dopady na ní, které pramení z našeho chování. Jí to tolik nevadí, nakonec se zregeneruje, poté, co nás jako druh zabije. Ale vzhledem k tomu, že si to asi nepřejeme, bylo by lepší kdyby se tak nestalo.

"Okradli žebráka, bude zlý rok" říká nejchudší bezzubý čeledín v Havettově filmu. Nenaříká, protože ví, že svůj osud nezmění, ale trápí ho, že se stalo něco nehezkého někomu jinému. Vždyť přece okrádat někoho, kdo nic nemá, je nemožné, a tak je to absurdní.

Takže tedy to, že mnich, který se dovolává boha a nadává, že nemá již zrní pro slíпку, je zbytečné i když třeba pochopitelné. Avšak, co kdyby se lidé složili a dali by ubohému a nespravedlivě hladovému mnichovi na zrní a slíпка by možná druhý den snesla vejce dvě? Není to absurdní, že tento absurdní nápad nikoho nenapadl? A tak mnich byl nadále nespravedlivě o hladu.

3.2. Jak proti nim bojovat

Tak jako se Steinbeck či Saroyan vztahuje ke každému, který byl (anebo se o to alespoň pokusil) být poctivý, tak se k nim vztahuje Elo Havetta a tak se k nim vztahují i všechny důležité příběhy, co známe. Nakonec stejně vyhraje Popelka a její upřímnost nad zlou macechou. A i když pohádky mohou být zavádějící a hyperbolické neznamena to, že jejich princip není pravdivý. Svoboda patří tomu, kdo o ni umí pečovat, tomu který je upřímný a i přes to, že se často mýlí, umí si to alespoň přiznat, zasmát se tomu a vyrovnat se s tím.

3.2.1. Radost

Posmávání narozdíl od humoru není omezeno na reakci smíchu (či trapnosti, pokud se humor nepovede). Posmávka vytváří momenty, na které divák může reagovat přímo smíchem, ale také úsměvem, tancem, pobaveným

znechucením, přemýšlením, dojatým pláčem, značícím uvědomění legračnosti své existence nebo třeba spánkem značícím smíření se s legračností své existence.

K popsání toho, jak fungují filmy Eliáše Havetty si vypůjčím úryvek od Václava Zykunda, který je sice o Chagallovi, ale na Havettu by se dal bez jakéhokoliv studu aplikovat. A budu na omluvu alespoň tvrdit, že je to přece jen malinkatý důkaz toho, že posmávačská podstata opravdu existuje. "Životní zkušeností svého autora jsou Chagalovy obrazy - vzdor mnohým tragickým okolnostem - ve své podstatě optimistické, houževnatě lpějící na životě a každý z nich lze v jistém smyslu srovnat s výrazem orientálního mudrce, který jako Nasredin, dovede v každé situaci nacházet odpověď rozkrývající s překvapivou prostotou všechny pochybnosti."² Tak jako Nasredin i Elo i Chagall nacházejí prostotu a prostota vzbuzuje smích. A teď si povězme nejprostší věc světa, kterou každý moc dobře ví. Smích je vždy mnohem fyzicky příjemnější než pláč. A proto vždy vyhraje. Je to náš obranný mechanismus a někdo to s ním vymyslel moc chytře. A tak Elo i Chagall ví, že i přes tragické momenty (a že jich v životě Chagalla bylo opravdu přehršle), po pláči vždy přijde smích nebo alespoň úsměv. Je to mimochodem myšlenka tak prostá a tedy pravdivá, že má i vlastní lidové rčení "po dešti vždy vyjde slunce" a ustálilo se toto rčení v lidovosti (a na následujících stránkách si potvrdíme, jak nesmírně podstatná je lidovost) musí být pravdivé, jelikož bylo empiricky ozkoušeno.

Ale vyzdvihujeme-li smích nad pláčem, radost nad smutkem, humor nad patosem, všechny tyto životní momenty jsou od sebe neoddělitelné a každého z nich je třeba si vážit, u toho však vědět, že smích, radost a humor ve výsledku vyhrají. Nemusí to být možná nutně dobře, ale budme za to rádi - smích, radost a humor jsou přece jen fyzicky příjemnější než pláč, smutek či patos. Přesto i smích má v sobě spoustu slupek, které mohou být temné. A to proto, že: "Největším nepřítelem smíchu je cit... Ve společnosti čistě rozumových bytostí už pravděpodobně nelze plakat, ještě se však lze smát."³ Těšme se tedy z toho, že žijeme ve společnosti, kde se může plakat i smát. Neboli sláva vítězům a čest poraženým!

² ZYKMUND Václav, Chagall. Praha: Odeon, 1965, s. 25

³ BERGSON, Henri, Smích. Praha: Naše Vojsko, 1993, s.16

Radost i smích jsou tedy přirozeným lékem na nespravedlnost. Je to lék, který pouze tiší příznaky, příčiny vyřešit nelze. Proto tedy Elo Havetta v obou celovečerních filmech tak rád vykresluje vesnické rvačky, které působí velice legračně, protože divák ví, co je zapříčinilo. A až se příště v podobné tahanici ocitne, třeba si uvědomí jak směšně by vypadal pro někoho, kdo ho sleduje z nadhledu a nakonec se zasměje tomu, že se málem dostal do podobné situace jako postavy ve Slávnosti, které se ve skleníku přetahují jen proto, že každá z nich zná jinou část příběhu a tak z jejich tahanice není cesty ven.

3.2.2. Lidovost

Abychom neočernili Elo Havettu z náklonnosti k tomu, jak režimy 20. století zneužili slova s kořenem lid, je potřeba nejdříve definovat si, co je to vůbec ta lidovost, o které budeme hovořit. Lidovost jako taková byla na světě vždy a navždy v něm bude, protože je založena na smíchu. Podívejme se na to, jak byla podstatná v Evropě a uvědomme si, že z lidovosti vychází vše to, co my v Evropě nazýváme svobodou. "V době středověké a renesanční byly obřadní a mimetické formy založené na principu smíchu, odlišovaly se neobyčejně ostře - možno říci principiálně - od vážných oficiálních ceremoniálů a kultovních forem, ať už církevních, nebo spjatých s feudální státností. Tlumočily docela jiný výrazně neoficiální, mimocírkevní a nestátotvorný aspekt světa člověka a lidských vztahů; vytvářely jakoby na druhé straně vši oficiality jiný svět a jiný život, na kterém se ve středověku ve větší nebo menší míře podíleli všichni lidé a v němž v určitých dobách žili."⁴

Přes velké literáty a dramatiky a i některé výtvarné umělce lidovost pomalu vstupovala do oficiální kultury, podívejme se samozřejmě hlavně na Rabelaise, ale dále také třeba na Goldoniho, který z lidovosti nevycházel tak jako Rabelais. Nakonec Francouzská revoluce pomohla lidovosti prosadit se jako kulturní princip a symbolem Francie se stala Marianne a Gavroche. Jejich příbuzným je v české kultuře Dobrý voják Švejk. A třeba se Vám zdá, že nemají nic společného, ale ve skutečnosti vznikli se stejným účelem - smířením se s traumatem, ať už bylo jakékoliv. Oportunisté zleva i zprava následně po první světové válce začali této lidovosti využívat, protože konečně

⁴ BACHTIN, Michail Michajlovič, François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance. Praha: Argo, 2007, s. 12-13

pochopili, jak moc je podstatná v životech lidí a navíc je to to jediné, co je spojuje. Zjistili, jak se dá využít k manipulaci a ti, kteří ji nadále provozovali z čistého úmyslu, se stali nepohodlnými. O v podstatě brutálních konsekvencích na kulturu jak lidovou, tak ale i oficiální již hovoří Vachek ve své Moravské Hellas.

Bachtin říká, že jednou z forem lidovosti jsou například různé formy a žánry pouliční mluvy (nadávky, dušování, zapřísahání, lidové kletby atd.)⁵. Zkusme si tedy ještě udělat malý experiment sami na sobě, abychom význam lidovosti v našich životech pochopili. Vzpomeňte si na něco, co Vás dokáže zajisté vytočit. Třeba na debatu pod článkem, jak dětem podle lékařů prospívá, aby chodily do školy alespoň na 9, ve které se zmiňuje "jak složitá by tato změna byla pro tramvaje." Záměrně se pokuste zadržet smích, z představy, že systému opravdu záleží více na "tramvajích" než na dětech. Prostě se v té beznaději utopte. Vytočte se, jak jen můžete... Je vám v tom naštvaní nepříjemně? Zakřičte z plna hrdla "MERDE". Dejte si chvíli času a pozorujte, co se s vámi děje. Nic? Tak tedy zkuste z plna hrdla zakřičet "HOVNO". Dejte si znovu chvíli času. A teď? Sledujete nějaké změny ve vašich pocitech? Možná vás to úplně z naštvaní nedostalo, ale nejspíš vás to buď rozesmálo a nebo vám to alespoň lehce ulevilo. A zároveň jste u toho pochopili, co je lidovost bez nesmyslů 20. století. Slovo "merde" totiž významem znamená úplně to stejné jako slovo "hovno" a všichni to vědí. Jenomže slovo "hovno" pro nás má naprosto jiný příběh a tedy v konečném důsledku i význam. Nedostalo se k nám uměle přes vzdělání, ale zespoda. Má význam již pro Vaši matku, Vašeho otce, Vaše kamarády ze školky. A ti všichni a mnozí další jeho význam spolu tvořili a intuitivně rozvíjeli. Znat slovíčko "merde" vás také potěší, ale potěší Vás to asi tak jako, že umíte trojčlenku. Těší Vás "pouze" to, že jste se ho dokázali naučit a rozvinuli jste svůj mozek. U slova hovno se dostáváte k něčemu většímu, je to metaforické pojmenování, které se mezi Čechy a Slováky ustálilo pro nazývání divoké směsi emocí, která se prostě nedá (pokud nezajdeme v lidovém slovníku ještě dál, což se nejspíše na této platformě nehodí) jinak opsat.

⁵ BACHTIN, Michail Michajlovič, François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance. Praha: Argo, 2007, s. 12

To je tedy lidovost o které hovoříme. Lidovost o které se dnes tvrdí, že je na ústupu. To ale může tvrdit jen ten, který se nikdy nepodíval z okna tramvaje po cestě do práce a neuvědomil si krásu graffiti, kterými někdo vybarvil šedivé sídliště. To že si toho někdo nevšiml však lidovosti nevadí, možná naopak. Lidovost nás totiž nezatěžuje, ale pomáhá, a to většinou velice nevědomky vyrovnáním se s traumaty, které nám život ve společnosti přináší. Vychází z té největší přirozenosti, která se s dobou pomalu a nepozorovatelně mění. Vychází ze zvuků a vůní kolem nás a je překrásná ve své vulgaritě a největší prostotě. A možná si můžeme myslet, že sprejeři, kteří nedávno opět posprejovali Karlův most jsou omezení, jsou ale ve skutečnosti mnohem více uvědomělí než "umělci" stojící na Karlově mostě uměle karikující turisty a tvořící tak za velké peníze s lidovou pompou jakési umění oficiální, ale hlavně velice ošklivé a prázdné.

V Láličích polných Eliáš Havetta popsal lidový svět velice poctivě. Celý film je hudebně postaven na písni, která zní takto: "Byl jeden kopeček, na něm kostelíček a na tom kostele svätý Antoníček. Tadáadá". Tuto píseň vždy zpívá ten, který přináší největší radost a jakmile film skončí pochopíme proč. Je to totiž píseň o opravdovém kostelíčku (nebo nejspíše jich existuje na území České republiky a Slovenska mnohem více). Píseň o kostelíčku, ke kterému se všichni, co bydleli kolem něj vztahovali, ať už byli věřící či ne. Je to píseň, která poskytuje vůni okolní krajiny a jakýsi prostý spirituální pocit jaký člověk pocítí, ocitne-li se v blízkosti takového kostelíčku a patří do úst pouze nejčistším postavám. Těm, kteří pochopili svůj osud. A přes to, že slova písně se zdají absolutně banální, jsou alespoň velice pravdivá. Snižují váhu katolických kněží, kteří z pohodlné pozice kritizují neřesti obyčejných lidí a tak v nich vyvolávají strach. Naopak přidává důležitost bohu, ať už je jakýkoliv a krásy, která díky ní/němu/onomu na světě je.

Vycházíme-li v tvorbě z vlastní lidovosti, považujeme se tedy logicky za součást příběhu, který vyprávíme. A to může být velice výhodná pozice. Není totiž možné, dopustit se přehnaného soudu existence někoho jiného. Víme totiž, že má stejnou podstatu jako my a někde v hloubi duše doufáme, že tato podstata je dobrá a světelná. Nemůžeme se tedy dopustit ani toho, co se již v dnešní době díky bohu pojmenovává - apropriace. Nemůžeme se dopustit black face a podobných absurdit, jež pouze ubližují. Jelikož vycházíme z vlastní lidovosti a co víc respektujeme a často i obdivujeme lidovost někoho

jiného. I když třeba jen proto, že si přejeme, aby ten někdo respektoval na oplátku tu naši.

Politika i systém bude totiž nutné zlo, nebo možná dokonce zbytečné zlo. A i když máme to štěstí žít v době, na místě a ve společnosti, kde to není nijak výrazně vidět, je stále potřeba si na to alespoň občas vzpomenout - vyvěsit rudé trenky na hrad, o masopustu jít v masce prasete s rysy prezidenta či k volbám jít s rouškou odsuzující vládu. A i když ani jeden z těchto činů vládu nesvrhne, je to akt svobody a opětovného vítězství radosti nad smutkem a beznadějí. Tyto akty mají stejné poselství jako například zesměšňování oficiálních aktů na jarmarcích ve středověku. Lidová tvorba nebojuje proti určité osobě a nevyzdvihuje jinou. Je potřeba bohužel říct, že sám Bachtin, který se tak moudře lidovostí zabýval, nedokázal jí být věrný. Ať už si to opravdu myslel či měl prostě logický strach ze Stalinovy hrůzovlády, jeho věty vymezující se vůči buržoazii, jsou nejen mylné, ale hlavně ničící lidovost. Buržoazie také do lidovosti patří, i kdyby ji třeba chtěla uniknout. A hlavně lidovost se o politické názory nestará, proč by se tím unavovala, toto nechá oficiálnímu umění. Lidovost si váží své neomylné intuice a vymezuje se všemu, co se jí snaží narušit, popřít či omezit. Drží politiku a systém jí tvořený na uzdě.

4. Zázračné momenty v pochmurném světě

4.1. Typy zázračných momentů

V následujících kapitolách je potřeba popsat dva zázračné momenty, které pronikají celým naším životem. Na obou těchto momentech stojí celý život i filozofie kolem něj. Bez nich se náš svět zhroutí a vědomí tohoto nám alespoň poskytuje naději. Jsou to zázrak a blbina.

4.1.1. Zázrak

Pokud smích funguje jako lék na nespravedlnost, protože nám poskytuje jakési smíření, zázrak zmírňuje projevy nespravedlnosti úplně stejně, ale jiným způsobem. Nefunguje jako důsledek nespravedlnosti, není na ní nijak navázán. Není na něj žádný spoleh a neposkytuje smíření. Poskytuje však aspoň jakýsi únik od nespravedlnosti. Pokud se Vám zázraky zrovna nedějí, je pěkné alespoň se těšit, že jednou se dít budou (pokud na to máte ještě sílu). Proč existovali již zmínění Gabriel García Márquez a Fernando Botero a proč tak výrazně lpěli na magickém realismu? A proč se celkovým tímto směrem vydává část jihoamerické současné literatury? Protože je to lid, tak dlouhodobě neutěšený, tak dlouhodobě nespravedlivě přehlížený a tak dlouho odsouzený k životu bez zázraku, že už jim zbývá pouze ta touha. Touha, která poskytuje naději.

Slávnost v botanické zahradě je film, který je přiznaně o zázraku. O tom, co se stane s lidmi, uvěří-li tomu, že mohou věřit v zázraky a díky tomu je začnou vyhledávat v každodenním životě. Když se zamilujeme, je to zázračné. Když se do vás zamiluje dokonce ten druhý, je to ještě více zázračné. Když vás políbí na tvář, je to téměř vrcholný zázrak, který nám dává křídla, tak jak nám vysvětluje Elo v Slávnosti. Tyto zázraky přinášejí utěšení do neutěšené doby a místa. A přesto, že je každé místo prolezlé hnusem, hádkami a nepochopením, stejně stojí za to o něj pečovat, protože přece jen se v něm schovávají různé zázraky.

Havetta nám ve filmu ukazuje zázraky různých rozměrů, všechny mají však na světě stejné opodstatnění, přinášejí úlevu od tíhy světa a dodávají naději. Ať už je to již zmíněná pusa od milovaného, to že dívka padající z lana se místo pádu a jisté smrti jakousi vyšší silou dostane zpět a dostane ještě

jednu šanci, to že do Babindolu přijede slon, či že jak v Láliách polných i v Slávnosti i ti nejnuznější mrzáci zpívají a o co více zpívají s chutí.

Přehnaná víra v zázraky, ačkoliv je opojná však také může být smrtelná a to nám Elo vysvětlí na případu provazochodkyně v Slávnosti. Je to smutné, její touha byla čistá a vycházela z touhy po svobodě, protože co je svobodnějšího než let. A když létat neumíme, snažíme se k nebi alespoň přiblížit co nejvíce. A i když se jí to několikrát povede, jednou se spálí jako Ikarus. Její duše odlétne a jednou se dozvíme kam. Tím nám prokazuje laskavost a podává nám zprávu o tom, že život opravdu je velice pomíjivý a bohužel se nedá skládat pouze ze zázraků.

4.1.2. Blbina

Blbina narozdíl od zázraku nebezpečná být nemůže. Naopak blbiny nás většinou zachraňují. Naše celá historie i budoucnost je postavená na přicházení na blbiny. Vzpomeňme si na Newtona a jablko. Kolik jablek muselo spadnout a navíc, kolikrát lidé spadli i úplně sami a nikdo se nad tou blbinou nepodivil, a tak ani nikdo předtím nepřišel na tak geniální blbinu jako je gravitace. Jak dlouho trvalo vynalézt knihtisk a přitom taková blbina, že? A když se na sebe blbiny naskládají, může z nich vzniknout něco úžasného a velkolepého, jen je potřeba si jich všimnout a mít odvalu je podnikat.

To že blbin a "blbců", kteří je říkají je dobré si všimnout ve Slávnosti v Botanickej zahradě dokazuje postava Okuliaratého. Vesnického blázna, který od začátku volá "Nauč ma létat!". A přesto že člověk prostě létat nemůže, je v tomto jeho přání veliké opodstatnění. Vyvolává totiž pocit, že ze zdánlivě neřešitelných situací, největších hádek produkujících hnus a nevкус, by bylo opravdu jediným řešením uletět. A kdybychom přece jen mohli létat, krom snazšího úniku bychom také měli schopnost podívat se na svět shora a viděli bychom lépe naše omyly, co k nim vedlo a jak jsme všichni trošku směšní, ale vlastně hodní. Okuliaratý říká blbiny, avšak, co kdyby se nad těmito blbinami někdo zamyslel a řekl si, možná že nemohu létat fyzicky, co kdybych to ale zkusil alespoň mentálně, podíval se na sebe a situaci z odstupu a nejspíš by ji byl velice rychle schopen vyřešit.

Každá blbina má ve své podstatě jakousi zázračnou podstatu, avšak na rozdíl od zázraku fungují tyto blbiny v souladu s obyčejným světem, nebo jak již bylo řečeno ho spíše tvoří. Zázraky jako takové fungují ke světu jakoby

paralelně, a proto nás zázrak může i požrat jestliže v něj přehnaně uvěříme, určitě jste potkali již někoho, kdo se "blbě zamiloval". Blbina naopak díky jejímu souladu s obyčejným světem nebezpečná není. "Taková blbina mě potěší." Říká nám, Iva Janžurová ve filmu Předpověď: nula, prohlížejí si obrázkové leporelo. A i obrázkové leporelo má jakousi zázračnou podstatu, ale zázrakem doslovným není. A když potom zjistíme, že nejspíš již řešila neplánované těhotenství, jsme této blbině vděční, že ji z toho na chvíli vytrhla. A je to možná banální, ale díky této banální blbině se svět stále točí. A tak pokud nevěříte na vyhledávání blbin, jako v případě Okuliaratého, nevadí, oceňte alespoň tuto jejich úlevnou podstatu.

4.2. Jak ukázat zázračné momenty?

Jak ve filmu, který vznikl k zaznamenávání objektivní pravdy poukázat na to, co se schovává pod ní? Jak ukázat pomocí ve své podstatě realistického média něco, co se schovává pod realitou, je tedy jejím základem a přes to že není viděno, může být tedy reálnější?

4.2.1. Symbol

Celý náš vnitřní svět je postaven na základě symbolů a metafor. Představte si doktora, sestřičku, skalpel, operovaného, pípání strojů a pach dezinfekce, a protože je lidský mozek tak geniální anebo alespoň miluje zjednodušování, pro toto všechno Vám stačí, abych řekla jediné slovo - operace. A co víc, představíte si kromě toho i další věci, které jsem si třeba nepředstavila já, jelikož mám jinou životní zkušenost než vy.

Celý absolventský film Ela Havetty Předpověď: nula se odehrává během festivalu Verdiho hudby. A když slyšíme některé Verdiho skladby, které jsou ve filmu použité také jako hudba, uvědomíme si, že je to film o jakési pevnosti v křehkosti, čili o mládí. O době, kdy je člověk v podstatě nesmrtelný, ale přece tak vystrašený ze života. A hlavně o době, ve které se stanou věci, které se nikdy jindy již nestanou. Tak jako to, co se stane během Verdiho slavností se nemůže stát mimo ně. A nic z toho ve filmu díky bohu není přesně řečeno.

Symby zabíjejí popisnost a oslavují nevyřčenost, zapojují nás jako diváka do hry, protože počítají s tím, že jsme diváci citliví a chytrí, a proto máme schopnost symby pochopit, i kdyby to třeba bylo lehce jinak, než je

autor zamýšlel. Nedoslovnost paradoxně přidává dílu velkou podstatu, protože divák si tuto podstatu musí uvědomit sám a je tedy zasloužená. A co víc nevyřčenost je nejlepším přítelem patosu, protože ho podporuje i drží na uzdě a tak mu dává možnost žít.

Představte si, že by Slávnost v Botanické zahradě byla film, ve kterém chodí obyvatelé Babindolu a neustále dokola říkají "Já bych chtěl být svobodný a aby se mi děly jen dobré věci." Nebo třeba "jsem velmi smutný a ztratil jsem veškerou naději." Nejen že by nás to vůbec nezajímalo, ale ještě by to bylo velmi zjednodušující. A tak Havetta s Dohnalem raději využili sílu symbolu a nedopovězenosti. Jednou z postav této koláže je skeptický Pišta. A takhle řečeno nás to ani nedojme. Pišta však přijde na návštěvu ke svým sousedům a nadává na francúze. Vždyť přece to, že si přeje slunce, neznamená, že vyjde. Jenomže poté toto přání vznese jeho sousedka, která v něj opravdu věří a ono to slunce vyjde. Celá sekvence končí vesnickým beketem, který si situaci vyfotí z křoví a náramně se zasměje. Symbolem je v tomto případě slunce a situace je díky narušení beckettem nedopovězená. Kdyby nebylo symbolu slunce, nepovažovali bychom Pištův skepticismus za nijak otřesnou či vzrušující a kdyby byla situace dopovězená a sledovali bychom například v detailu Pištu, jak se v této hrůze utápí. A to v hrůze, která se na sobě navíc ani nedá nijak napravit, protože jak se chcete přinutit věřit. Bylo by nám z toho buď zle a utopili bychom se v tom s Pištou či by nás to přestalo zajímat.

4.2.2. Hyperbola

"Tátovo oblečení se občas lesklo od láku. Odlesky se rozlévaly zeshora po celém těle. Jenom jeho obličej někdy žlutý, někdy bílý, se tu a tam rozjasnil slabým úsměvem.

Ale jakým úsměvem, kde se vlastně vzal?"⁶ Popisuje Marc Chagall svého otce ve svých denících. A sice možná obličej jeho otce nebyl nikdy doslova žlutý, ani doslova bílý, avšak jistě měl znavenou barvu a proto na něm tak vyniknul ten jeho úsměv, který možná také byl zcela obyčejný. A je to jedno, protože pro Chagalla nebyl obyčejný, protože to byl úsměv jeho otce. Nazvěme toto emocionálním realismem a pochopme, že je to to, co bylo na Elovi, Chagallovi a jiných posmávačích to nejcennější. Není totiž důležité jak

⁶ CHAGALL, Marc, Ma vie: Můj život. Praha: Metafora, 2013, s. 10

věci vypadají, ale jak je vnímáme. Barva je stejně jen obyčejný optický klam, ale to jak na ni reaguje naše duše, je to podstatné. Proto byl také Chagall tak obdivován za používání fialové, i když pro něj to byla barva, kterou každý den vnímal na ulicích šedivého Vitebsku, a to tam "fakticky" nebyla. Jenomže důležitost zobrazování světa "tak jak je" již nevědomky zpochybil El Greco a jeho tolik obdivované protáhlé postavy, které ve výsledku nejspíše vycházeli pouze z oční vady a tak trochu jiného vnímání světa. Ale třeba máme naopak oční vadu my všichni ostatní, jak se to dozvíme?

A tak Elo ve svých filmech přeháněl. Je jedno jestli by do Babindolu na karneval opravdu dorazil slon, podstatné však je, že se tak obyvatelé cítili. A je úplně jedno, jestli vesnice opravdu byla tak barevná jako je ve Slávnosti, důležité je, že se o to někdo snažil, protože jí její obyvatelé měli rádi a byl to jejich domov. Palmy by v Babindolu asi také doopravdy nerostly, ale určitě by tam rostly další rostliny, které by v očích dětí, které tam vyrůstali působily minimálně tak úžasně a exoticky jako palmy.

A to, že je důležité zobrazovat hyperbolicky vnitřní světy, dokázal i život sám. Slávnost v botanické zahradě, film o svobodě, barevnosti, zázraku a létání byl totiž natočen přesně při začátku okupace. A tak Elo Havettou vlastnoručně nakreslené kulisy byly posledním náznakem nenormální, nefaktické a iracionální normality předtím než přišla dlouhá normální, faktická, racionální a šedá nenormalita. Slávnost v Botanické zahradě ji však přežila a i dnes se s ní ztotožníme. To co se nám do hlav snažili nasoukat ti, kteří ji později zakázali je však již dávno přežité a tak se prokázalo, kdo tedy viděl ve výsledku svět opravdově, i když ho třeba znázorňoval hyperbolicky.

5. Závěr

Eliáš Havetta a jeho blízcí považovali film za zázrak. Milovali všechny možnosti, co jim poskytuje. Všechny vrstvy opravdovosti, které nám film dovoluje ukázat. Milovali také svého diváka a považovali ho za svého partnera, chtěli s ním vést debatu a předvádět mu svůj vnitřní svět. A tak se například ve Slávnosti v Botanické zahradě přihodí, že to že vyjde slunce si nepřejí jen samotné postavy, ale i tvůrci a jeho diváci, protože všechny tři strany tohoto trojúhelníku si přejí stejný zázrak, navzájem si sebe váží a těší se ze své existence.

Člověk o kterém jsem v této práci psala, je mi blízký. Je mi blízký, protože mi několikrát zachránil život a i když ne třeba fakticky, tak rozhodně v tom, že mne upozornil na to, co je v něm důležité a pomohl mi se v něm zorientovat a uvědomit si ho. Když se člověk totiž ocitne v situaci, že ho bolí pomyšlení i na jednoduché zvednutí z postele, když ho bolí u srdce, jen jakmile si vzpomene, že je naživu, nejhorší na tom je ta nuda. To že to trvá věčně. Člověk se nemůže dívat nebo číst hlouposti, protože mu zpráva o hloupém a omezeném světě ubližuje. Člověk se nemůže dívat na "chytrosti", protože zpráva o komplikovaném a nemilosrdném světě mu ubližuje. V tu chvíli přichází někdo jako Elo Havetta, který nám do ucha s jemností a humorem sobě vlastním šeptá, "neboj se, ještě nikdy nic nějak nedopadlo. Neboj se zasměj zprávám o hlouposti i chytrosti tohoto světa. Ve smrti je nový život a hlavně neboj se, mám tě rád, tak jako jsem měl rád tento svět a lidi, kteří ho poctivě a statečně tvořili, ať už byli jacíkoliv." A já mu se zatnutými zuby odpovídám, dobře, musí se to vyzkoušet.

6. Citované filmy a pořady

34 dnů absolutního klidu (1965) režie: Elo Havetta, FAMU

Předpověď: nula (1966) režie: Elo Havetta, FAMU

Slávnost v Botanické zahradě (1969) režie: Elo Havetta, ateliéry Koliba

Ľalie Polné (1972) režie: Elo Havetta, ateliéry Koliba

Elo Havetta (2015) režie: Martin Šulík, Česká televize (Zlatá šedesátá, S02E07)

Slavnost osamělé palmy (2005) režie: Marko Škop, Juraj Johanides

Rodinné striebro - Elo Havetta

<https://www.youtube.com/watch?v=jBpTDbr8OrI>

7. Literatura a zdroje

AUMONT, Jacques, Les théories des cinéastes. Paříž: Armand Colin, 2005

BABEL, Isaac Samuelovič, Rudá jízda. Praha: Argo, 2010

BACHTIN, Michail Michajlovič, François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance. Praha: Argo, 2007

BERGSON, Henri, Smích. Praha: Naše Vojsko, 1993

CHAGALL, Marc,, Ma vie: Můj život. Praha: Metafora, 2013

ZYKMUND, Václav, Chagall. Praha: Odeon, 1965

https://cs.wikipedia.org/wiki/Elo_Havetta